

- Подкур, В. Васильєв, П. Кравченко, В. Петренко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. 528 с.
10. Петренко І.Д. Розкуркулення та інші суспільно-політичні процеси на Олександрівщині в 30-роках ХХ ст. Документи свідчать. Кіровоград., 2011. 280 с.
 11. Рибак І. В. Трагічний перелом. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині / І.В. Рибак, А.Ю. Матвєєв. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. 145 с.
 12. Рубан В. »Бийте у дзвони.«: настрої та поведінка селянства Поділля наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. у документах ДПУ УСРР / В. Рубан // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ.: наук. і докум. журн. К., 2018. №2. С. 123-187.
 13. Рубан В. Настрої та поведінка селянства Поділля наприкінці 1920-х - початку 1930-х рр.: дис ... канд. іст. наук. 07.00.01 / Рубан Володимир В'ячеславович. Черкаси, 2018. 260с.
 14. Якубова Л. Суцільна колективізація в селах етнічних меншин. 1930-1935 рр. / Л. Якубова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. 2004. - Вип. 11. С. 370-412.

Гребеньова Валентина, Ніколіна Інна
ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР. НА ВІННИЧЧИНІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ
РУКОПИСНОГО ФОНДУ ННЛІЕСХП КАФЕДРИ ІСТОРІЇ ТА
КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ)

Кожен народ має право осмислити власне минуле, покладаючись на достовірні історичні факти, на досвід пережитого. Тривалий час Голодомор в Україні 1932–1933 рр. було цілковито викреслено з політичної історії. Забороняли писати про нього в пресі й літературі, згадувати в офіційних документах. Лише в період гласності, демократизації й національного відродження України почали говорити про ліквідацію цієї «білої плями», про об'єктивне й повне її висвітлення. Політики, науковці намагаються зрозуміти, що насправді відбулося в 1932–1933 рр., осмислити причини Голодомору, з'ясувати його суть, демографічні наслідки тощо. Адже правда про голод найбільше потрібна сучасному поколінню, яке творить майбутнє України [1].

Про події Голодомору в Україні вже написано багато наукових праць, книг, статей, знято фільмів. А втім, як і раніше, вона залишає багато таємниць, і запитань інколи більше, ніж відповідей.

Метою статті є аналіз висвітлення Голодомору-геноциду на Вінниччині 1932–1933 рр. за матеріали, які зберігаються в Рукописному фонді навчально-наукової лабораторії історії та етнології Східного Поділля факультету історії, права та публічного управління Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Нами опрацьовані свідчення очевидців Голодомору 1932 – 1933 років Вінницької області (Ф-1), які зібрані студентами університету під час етнографічних практик. Дані польові матеріали у 2018 р. передано до музею Національного музею Голодомору-геноциду.

З опрацьованих архівних документів слідуює, що наприкінці 1932-на початку 1933 року територія Вінниччини була охоплена голодом. Не було села, в якому не помирили люди. Зокрема, як свідчить

Михальчук Ганна Лук'янівна, 1918 р.н. з села Заливанщина Калинівського району «за день помирало по 9 – 10 чоловік» [6]. І так майже в кожному селі.

Спогади очевидців свідчать про штучне створення голоду. Штучний голод був спричинений масовою конфіскацією врожаю – у селян примусово забирали продукти харчування та худобу. У ті часи влада заборонила виїзд голодуючих за межі України, прийом допомоги для голодних людей із-за кордону та наказала навмисно псувати продукти харчування, які не можна було конфіскувати. Зі спогадів респондентів, зокрема Михальчук Ганни Лук'янівни, 1918 р.н., з села Заливанщина Калинівського району Вінницької області дізнаємося, що: «Почалося 1932 року. Ходила бригада по дворах і забирала зерно, все забирала, аж з горщиків. Добували й картоплю, закопану на насіння. Почався голод. Вже зимою люди мерли.»; [7] Войтюк Петро Семенович, 1924 р.н., з с.Степанки Мурованокуріловецького району Вінницької області зазначає, що «Такі організували тоді групи комітетчиків, які залізними палками загостреними, ходили... каже закопали, хліб закопаний в землі, і, значить, штурхали кругом хати, кругом городу, обходили і штурхали, де щось тут камінчик попав – копай, значить тут щось сховано — а то просто камінець попав під то. І таким чином, вибирали що є. Знову друга лава комітетчиків приходила, нема нічого! Черзакі, солома, де що було переришполи. Дехто в ніч в горшках, в ринках, в якісь посудині ховав зерно і засували в печі. Всьо равно відкривали і витягали. Ну звичайно, коли повитягали – у людини не лишилось нічого [7]; Десик Ганна Спиридонівна, 1922 р.н., з села Іванівці Барського району Вінницької області розповіла, що «Де хоч ховай, закопували, все одно найдуть. Найдуть і забирали всьо. Подчисту. Нічого не лишили, я ж кажу геть цибуля була, в такому великому горшкові, під припічком, і то вони нашли і забрали. І ще було трошки гладущечко трошки якихось круп і забрали, і лишили нас голих і всьо, і голодних. То це я добре знаю, це не то що якась брезня, це всі добре знають. Яка розкулачка була, а то потом на виселку забирали» [7]. Ніякого захисту для селян, які не бажали йти в колгосп не було. Як згадує Войтюк Петро Семенович, 1924 р.н. з села Степанки Мурованокуріловецького району Вінницької області «Ніякої оборони не було! Бо це всьо індивідуально: сьодні в мене тут, а завтра в іншим, в другім місті... Як люди могли без них. Були люди ті, які тікали з села, яким вже дуже насоліли. Сала гарячого за шкуру налипи, почали витягати всьо. То вже було таке, що тікали в ліса і становилися бандитами. Ну як: налипи колгоспи, підпалювали. От стоять ферми, бо ж корів забирали, биків забирали, коні забирали, телят, свиней. От даже почали строїти ферми, а ті ферми не на камінях, на стовбах; стовби підпилювали так дилікатно, що тіки вітер повіяв і то всьо чисто рухнуло. О таким способом йшла боротьба [7].

В січні 1933 року було оголошено про третій план хлібоздачі, який тривав аж до весни. Московська влада, майже, повністю вилучала у селян продукти харчування, тому вони почали шукати різні аналоги нормальної їжі, витрачаючи багато зусиль, щоб приготувати щось схоже на звичні страви.

Використовувати в їжу різноманітні сурогати українці почали ще з осені 1932 року. Під час Різдвяних свят у населення закінчилися останні запаси овочів та коренеплодів. Люди почали їсти усе, що попадало їм під руку, щоб втамувати голод.

Влада мала в резервах значні запаси зерна. Населення змушене було вдаватися до крадіжок колгоспного врожаю (який самі ж збирали), аби забезпечити себе їжею й прогледувати свої сім'ї. У відповідь на такі дії населення, був ухвалений так званий «Закон про п'ять колосків» від 7 серпня 1932 року. Крадіжки кваліфікувалися розстрілом, а за «пом'якшуючих обставин» — позбавленням волі строком не менше 10 років. За свідченнями реципієнта з с. Степанки Мурованокуриловецького району Вінницької області «...за колоски! Це було страшне діло. Від 3 до 5. Піймало в колосках, ну скільки ж людина могла взяти, жменю, дві для дитини, щоб розтерти і зробити спекти блінчик такий. Піймали – це вже всьо! Зразу відправляли без слідствія – від трьох років до п'яти. Оце був міра і строк. Одного, він був тоже шось мав троє дітей, ковальом був. І от вийшов, урвав, я не знаю скільки там, но у нашого в сільський комітет привели, да. «Так ти значить пішов красти». Я не знаю, шо він там відповідав і шо його більше питали, но вопрос в чому, шо його почали бити, страшно катувати за це, що пімали його в колосочках і за цього голову йому скрутили, повністю задом на перед, голову викрутили і ну з ступеньок так вниз толкнули. «Дивись, – каже, – напився і до нас прийшов жалітися». Ну влав чоловік, і так і помер» [6]; «... мого батька рідного брата жінка, п'ятеро дітей малих. І вона тоже йшла і колосочків нарвала сюди значить (за пазуху). І тоже, а вони їздять на конях туди-сюди, коло поля. Піймали її, три роки дали. Зразу, не дивлячись на дітей, діти померли після того» [7].

Як стверджує Л. Артюх, було навіть заборонено підбирати продукти, які гнили на полях після збору врожаю. За свідченнями реципієнта із села Степанки Мурованокуриловецького району Вінницької області цитуємо: «після збору урожаю «тих колосків там не було! По їх посилали учнів, посилали всі групи; комбайнів не було, а йшла жатна це така лобогрійка називалася, скидала, а тут в'язали снопи і ці снови вивозили до молотілки. А це місце підзбиравали самі, крали і клали туди на вози. Ну якийсь колосок людина могла найти, ну то вже було, як кажуть, після того» [7].

Весною, коли починали зеленіти дерева та з'являлася трава, люди викопували різноманітне коріння, зривали листя з дерев та кущів і додавали в-свій раціон. У їжу вживали кульбабу, реп'яхи, проліски, кропиву, липу, акацію, щавель, шпориш, льон, молочай, калачики. Усі ці та інші рослини стали основою раціону українських селян. Такі сурогати, майже, не мали білків і, споживаючи їх, населення хворіло водяною й масово помирало. Зокрема, жителька с. Горбанівка Вінницького району Вінницької області зазначає: «Цвіт акації, цвіт липи це була саме вкусніше. Вона во-первих мягкая і солодка. А вже пізніше берізка була трошки, трошки жорстка. А так ми цим, особено липою, дуже, дуже цей, їли її, липу; жителька с.Козятин Козятинського району розповідає, що ловили черепах, жаб, навіть собак, і вживали їх у їжу; житель с. Степанки

Мурованокуріловецького району Вінницької області розповідає, що їли «липові молоді паростки, лобода, і жовтець їдний, пшеничка його називають. Воно ранньої весни сходить і жовтенько цвіте, листочки брали. Тепер ще ті, які шли в ліс равликів брали, знаєте що таке равлик? От назбирають побільше та й кип'ятком їх ошпарили, а вони вилізають звідти. Їх витягували і жарили. Весною шли на торішні картоплі поля, де картоплю вибрали, копали там і гнилю ту змерзлу картошку вибирали, це було як наїдок настоящий, розтирала і жарили і можна було їсти. А ще добавили бураку якогось, то добре. Тепер, там де бураки були торішні, площа переорали і корінці, це тежє визбиравали. Це тежє було наїдок. Оце такі виживання средства були. Мешканка с.Гайове Барського району Вінницької обл. зазначає, що «... їла бурачинячко, лободу, бурачиння, лободу і лушпиня. Нічо не було їсти. А потім уже стало трошки легше. А брали це бурачиння на полю, на полю. На полю ходила, на бураки з мамою. Тей рву ці бурачки, тей мама зварить, тей я їм. Хай Бог милує. Потім я пішла на свинарню. Робила на свинарні. Вже стали мені хліба трохи давати. Я хліба получила.». Реципієнт з с. Нова Ободівка Тростянецького району Вінницької області розповів: «Мені було 3 роки, коли батьки повернулись з Далекого Сходу: туди їздили разом з іншими шукати кращої долі. Повернулись сюди, а тут голодовка. Чим вона мені запам'яталась? За миску круп моя мама віддала нашій сусідці свою нову спідницю. Потім за один літр молока віддала мої новенькі повстані валяночки. Пізніше тато пішов на роботу, на молочну ферму. Звідти приносив деколи в кишені трохи ячміна дерті з довгими острюками. Мама висипала дерть в полумисок і ставила на килим сушити, а я потихеньку залазив на піч, брав ту дерть у жменю і запихав собі до рота. Мама почала плакати, коли побачила, як я їм ту дерть і випльовую остатки. І до сьогодні бачу, як вона стоїть серед кімнати, показує татові пальцями на піч, а з очей течуть сльози. Та, мабуть спасли мене від голодної смерті горобці. Мамин брат якимось побитом ловив горобців. Мама смалила їх, смажила, а то й пекла на вогні й потім маленькими шматочками, давала мені їсти. Навесні й літом 1933 р. з липи листя шморгали, сушили, товкли і пекли з нього такі млинці. Торішню гнилу картоплю на полях шукали, як зійшов сніг. Нічогісінько ж не було... І хай Господь відвертає від такого лиха» [7].

В їжу вживати мишей, щурів, жаб, їжаків, жуків, мурашок, хробаків, все те, що люди ніколи до цього не вживали. У багатьох селах варили слимаків, юшку з'їдали, а хрящове м'ясо подрібнювали та перемішували з листям. Це запобігало набряканню тіла і сприяло виживанню.

Спогади Смирної Галини Андріївни: «А ми на луках збирали щавель, дикий часник, цибулю, а ще їли лободу, голі качани з кукурудзи, рогіз, очерет. На полі ставили мишоловки і ловили мишей, в хаті ні котів, ні мишей не було – їх давно поїли. До цього в нас була корова, різати її було шкода, годувати нічим. А ми вже ледь стояли на ногах, моя мама виміняла корову на відро квасолі, думали, що довго протягнемо. Та незабаром померла сестричка. А як вижили ми з мамою, і сама не знаю» [7]. ...»Я каждый день їду в

поле. І хожу там. Там щавель где нашол, поїв. А Андрей вдома. Потому, шо он еще ходить не мог. То я буває шо найшов щаваль, Андрею принесу. Хожу, хожу по полю і птичка вилетіла. Посмотрел, гніздо, ячка есть. Попробовав, іще не засижені... Поїв ячка, етой птїчки. Єслі есть більше, то штуки два брату принесу. Андрєєві принесу.»

Зі сргогадів Матковського Михайла Казимировича: «В мене в головї тіки «їсти». Їсти, хочу їсти і все, а його нема. Пішов в колгосп, в один колгосп – гнила кукурудза. Назбирав торбинку гнилої кукурудзи. Гнилої кукурудзи наварили, гнила кукурудза смердюча, цим спасався. І батько спасався, й мати. Й ну а хлїб потом добавили, добавили хлїба, стали давать по кілограму давать хлїба на душу. Ну а шо ж кілограм, батькові на роботу, батько робе, а ми...» [7].

Мойсєєва Мотрона Яківна згадувала: «Жити було важко. Мама варила гичку з буряків, а я її їм і не можу наїстись. Я з іншими дітьми лазила по деревах, з яких збирали бруньки та приносили додому, з яких мама варила страву. Страшний це був час». Рачок Оксана Петрівна розповідала: «Дуже нам допоміг ліс, люди там збирали горіхи, гриби, мох, різні трави, листочки, кропиву, варили супи. Заварювали чай з листочків дикої вишні, щоб що-небудь гаряче випити. Хлопці ловили мишей, білок, птахів, дрібних тварин. Їли все. Пам'ятаю, маленька сестричка ховала свою кицьку, щоб її ніхто не з'їв.»[5].

Зі свідчень очевидців відомо, що багатьом селянам допомогли вижити корови, яких ховали в ярах та лісах, а жінки бігали тихцем їх доїти. Взимку, щоб прогудувати худобу, кормів не вистачало, але селяни будь-що намагалися врятувати своїх годівниць. До молока додавали полову, мелене зерно та різну дрібну живність. Зі слів респондента: «Тей таке було, там видоють корову, то якусь колотуху приготують, куплять пшеницю якусь стакан, два, на жорнах змололи. Таке було. А то ягоди з молоком пили, ягоди, молоко, як могли, так цей. Дуже багато повмирили з голоду, да. В нас була корова і ми вижили. А в мого, татовиноного брата було 9-ро дітей, жінка, він пішов на фронт, а ця жінка померла з голоду, а дітей забрали двоє в цей інтернат цих, а ті тако мучилися. Велике горе ми зазнали, ми голоду багато зазнали, але кому не смерть, то пережив.» [6]. Дєсик Ганни Спирідонівни згадує: «Тоді саме розкулачували вже, то забрали від нас корову, забрали коні, всьо на світі. Казали робили колгосп такий, а потом вже прикінці аж якусь стару корову були купили, то це аж така, ну вже як картохлі дочекалися, всьо, то тоді купили якусь стару корову. То вже там забаламутювали ото баланду таку. Бурака терли на тертку і трошки того молока, і так таке робили, і так ми їли». Адаєук Андрій Григорович розповів, що: «...На трьох одна коровка була. На трьох одна. І тримали в хаті, бо крали. А це єден день тримав єден, на другий – другий. На третій – третій. Це вона тримала, мама, тамо дєсь молоко, щоб випили по стаканчику дати. Ну то там який блінчик був, бур'янець спече, то це шоб по стаканчику молока дати. І так вижили. А коровку тримали на трьох одну.» [6].

Значна частина свідчень очевидців підтверджує той факт, що представники національних меншин не голодували і жоден з них не вмер з голоду. Зі слів респондента: «В містах менше було через те, що тут у містечках невеликих через те, що у великих містах я не можу сказати, а от як у нас Копайгород, Лучики – це містечка були районні центри бувші, то там основна маса жили євреї, це приблизно 70% євреї жили, а євреї, я не знаю, вони чи звідкись получали плату, вони жили і продавали. Тепер ще інше середство було: ТУРСИМ був так називалося, де закуплялося золото, скупляли, це тоже євреї відали цим, скупляли золото: монети, вироби там золоті і так дальше. Хто, де, зберіг якусь там шось трошки ішов, здавав те золото і получав там пару кілограм муки чи крупи. Оцево, взагалі таким способом було»; «Євреї жили, во!.. в достатку. У ніх било і хліб, і м'ясо, і сало. Всьо у євреїв било. Їх не трогали. Їм, євреям, була свобода... Ну всьо в них було. Ну вот еслі в Пикові взять, то євреїв там... Українці у євреїв там вони міняли всьо. Не то шо міняли... Всьо міняли за безцінь... Всьо работалі українці у євреїв. Чи дров нарубати, води принести... Бердичев був как всеравно большой город Бердичев, єврейський. Каждый день отец і мать ідут, в етот Бердичев, шоб шо небудь кому-то сделать, заробить шось (відстань до м. Бердичева 30-40 км). Може кому дрова нарубать, води наносить, сміття винести, всьо вот такоє. А вот євреї жилі так. Експлуатіровали українців.»; «Продуктів ніде ніяких в продажу не було. Ніхто не продавав, ніхто ними не торгував. Я кажу, тіки оцево, отакій спосіб, як хто мав золоті копійки, то міг у євреїв виміняти крупу, муку чи зерно яке гречку чи шо інше « [7.]

Голод отемнив й світ дитинства. Батьки вмирили, а діти залишились без догляду і уваги. З'явилось багато безпритульних дітей у селах. Із усіх районів Вінниччини надходили відомості про те, що немає куди помістити дітей, круглих сиріт. Дуже часто вони ставали жертвами канібалізму і людської жорстокості. Як свідчить респондент, «...сироти лишалися. А знаю, де їх дівали! Я сам лишився сиротою, бо в мене батько поїхав комітетчиком був не комітетчиком в СОЗі, спілка обробітку землі, то він першим вступив, бо він каже це всерівно наша влада, як схочить так і зробить, то в нас була пара биків і його заставляли вивозити хліб той, шо в людей викачували, а йому на станцію Кочужаки, це там 7 чи 8 кілометрів вести зимою і він їхав і сани як, знаєте, задки пішли, його збили і потовкли, а він інвалід громадянської війни і після того він через місяць помер. Мама лишилася з нами... (плаче); [2]. «Ну, я знаю, це трудно було оприділити, хто десь виховав, хтось десь може мав якісь резерви в другому селі, хтось десь міг допомогти і так дальше, хоч чим небудь, тому шо виходило так, що передавав друг другу кукурудзи небагато там дві жмені, кукурузи, то його вночі товкли на крупи і варили значить і дітей годували. Так, но вижило дуже мало» [7].

Голод в Україні спричинив появу маси жебраків, якими дуже часто були діти-сироти. Бездоглядні сироти бродили поодинці, табунами селами, одні помирили на дорозі, інші добиралися до міст, залізничних станцій, просили милостину. У Вінниці, Жмеринці,

Козятині, Вапнярці, Могилеві-Подільському щоденно підбирали десятки мерців. Багатьох бездоглядних дітей затримувала міліція. Одних відправляли за місцем проживання, інших — у дитячі розподільники. В деяких селах існували «ясла».

Зі слів респондента: «Їх розподіляли між дитячими будинками, тимчасовими притулками. Однак і там через нестачу харчів смертність була неймовірно високою».

Вінничину не обминув такий страшний прояв голодомору як канібалізм. Жертвами людодів у першу чергу ставали діти. «Лічно в нашому не було, а в сусідньому було. Грамівка село було; ну от від нашого села, ті які йшли до іншого села і десь людей перейнімали, малишів, і там убивали. Да. Даже Недоштайло, так фамілія його, да, то він сам цим ділом займався» [7].

Жителька з Барського району розповіла, що «Їли, їли. Не знаю, як цю дитину їсти. Їли люди своїх діти. Люди їли своїх діти. Не було що їсти. Це не то що я говорю, це лічно правда. Це я брехню ніяку не кажу. Всьо яка правда. А ну що робити. Це мама їсти хоче, теї взяла дитину, ножом голову відрізала, теї поклала в мішки варити, що робити. Приходить з сільради «давай, давай, шо ти там наварила?». Вони до п'єци, а там голова вариться дитини. Серце моє тако, як я нагадаю собі ночью, знаєте, я не маю місця. Я місця не маю. Так тяжко, мені жалко цих дітей. Шоб мама їла свою дитину. Так не було що їсти. То шо їла, вона їсти хтіла. А потом уже, поклала в нас чоловіка Рибак, фамілія Рибак, всьо, поклали його головою. Той Рибак хароший був голова, хліба дав людям. Дав людям хліба, каже до него «як це так, шо ти хліб людям даєш?»[4].

Людей не встигали хоронити. «Це були загальні кладбища, яма одна, а туди скільки влізе! Звозили, я казав, дві підводи ходили по селу отако по всіх вулицях і підбирали і викидали, то віз накидають кучу і там скидали туди.

«Їздила підвода з одною конячкою і в нас тако вот, значить, хата, дороба і другі хати. І чоловік упав, а це цей, шо їзде конячкою збирає лежачих, теї бере його, а люди кричать «Куди ж ти його береш, він живий!», а він каже, шо він до вечора все одно помре, а я вже більше не маю сили вертатися за ним одним, шоб забрати його, це таке було протів нас, це я помню». Похоронів не проводили за обрядами, потайбичників не відспівували. «Не-не, який похорон, дитино моя, тако, хто трошки дужчий, ноги всім попухли дуже, отак татові ноги дуже вже попухли, от ці хлопці помирали, йдїть трошки, просить, вигрїбайте трошки якусь ямку хоть невеличку, теї там ше цей чоловік, цей чоловік, там трох їх, штирох підуть до тої ями, теї так загарбали як небудь, без нічого, тако як є воно, теї так кинули в яму, теї так присипали, теї так. Ніхто, ніхто не, ніхто, шо могли, тоді як голодні, як цю кропиву їли і бурачиння, теї всьо. То дуже, дуже було тяжко, дуже було тяжко».

Зі слів респондента: «Кого ховали, кого так кинули, засипали, тай всьо. Хто був багатїщий, то того ховали, а хто був бідний, теї вмер, теї взяли, теї в якийс збили ящик, вклали його в ящик, теї вивезли на цвинтар, теї кинули в яму, теї засипали, теї всьо. Щоб в одну яму я не помню. Де ховали в одну яму я не помню. Шоб це кидали в

їдну яму багато. В нас нє, а по других колгоспах кидали. Є такі колгоспи, шо чистили всьо, всьо пропало.» [7].

Ковалишен Іван Андрійович зазначав: «Тей розказують, значить, шо на кладбіщі викопали здоровенну яму, отаку як ця комната, і з кожної вулиці звозять цих людей мертвих і туди кидають, і кидають туди, кидають.»

Зі слів очевидця Адасюка Андрія Григоровича: «Хто, де вправ підбирали вивозили на кладбіще їх. Хто неживий, то так, кинули в канаву, присипали землею. А хто живий ше рухався, то лишали, потом на другий, на третій день, хто погиб, то присипали. І всьо. Таке було.» [7]; «Ну яке там похорони, на шо небудь там, на тачанку. Там послали шоб яму. Тей в яму, тей присипали землею, ше якоюсь. Які там похорони були, кажний голодний.»

У свідченнях очевидців дуже багато людей називали поіменно своїх рятівників: «Ніколи не забуду старенької бабусі, яка навесні 1933 р. дала мені печену картоплину, коли я сидів з опухлими ногами». І все ж усі ці випадки були винятками: масовий голод обмежував селян у взаємодопомозі. Сталінський терор чинив свою злочинну справу – руйнувалися споконвічні родинні, сусідські та громадські зв'язки.

«Не можна не згадати про тогодішнього голову колгоспу, Абрамюка Михайла. Саме завдяки цій людині голод у нашому краї пройшов не так важко, як у деяких інших районах України. Його можна назвати, як зараз кажуть, борцем проти геноциду. Це була добра та чуйна людина, він не міг відмовити мабуть нікому, хто звертався до нього за допомогою, коли ситуація була вже зовсім безнадійною, старався допомогти з харчами. Також влаштовував у колгоспі обіди для членів того ж колгоспу, а також найбідніших, німецьких людей та дітей. А в часи розкуркулення навіть попереджував про дії влади, щодо так званих куркулів, звісно вночі і перед величезним страхом. Так, Абрамюк Михайло, попередив нашого сусіда вночі, шоб той негайно відкріся усього напрацьованого важкою працею хазяйства і майна та вступив до колгоспу. Інакше вишлють до Сибіру, та, мабуть, не тільки його він попереджав. Протистояв геноциду. А тоді це був величезний ризик, втратити все і бути відсланим до Сибіру за свою доброту» [7].

Свідчення Дорофея Пікула, який пам'ятає дакількох людей: «Герасимчук Михайло у роки Голодомору працював завгоспом місцевого колгоспу. Улітку 1933 року, коли достигав новий врожай, правління місцевого колгоспу вирішило змолоти 130 пудів зерна, шоб підтримати голодуючих колгоспників. Залежно від кількості людей у сім'ї видавали 2-3 пуди борошна. За вчинені дії членів правління та ревізійної комісії колгоспу звинуватили у розкраданні колгоспного хліба та репресували. М. Герасимчука разом із головою ревізійної комісії М. Шкурніним та членом комісії І. Козієм засудили до розстрілу. Після апеляції розстріл було замінено на 10 років тюремного ув'язнення»

Свідчення Ющук Анастасії Андріївни: «У роки Голодомору сім'я Гуменюків допомагали тим людям, які голодували. Ділились із ними

своїми запасами: картоплею, мукою, хлібом. Дякуючи подружжю, змогли вижити Ющук Анастасія Андріївна та «багато інших людей».

Свідчення Фабрики Василя Климовича: «Шаргородський Пантелеймон Іванович допоміг вижити сім'ї Івана Фабрики, який мав трьох дітей.»

Від голоду загинули цілі покоління, а відтак було загублено історичну пам'ять нації. Близько шести десятиліть заборонялося говорити правду, заборонялося пом'янути замучених, доглядати могили померлих, згадати невинних. Шість десятиліть в історії України білою плямою були 1932—1933 рр. Документи засвідчують, що голодна смерть не перебирала ні віком, ні національністю, ні статтю. Усіх косила підряд.

Голодомор 1932–1933 рр. є національною трагедією. В цей період, знищено українців й старе українське село з його багатими народними традиціями. Натомість з'явилося колгоспне село, яке не виступало проти радянської влади, бо колективізація придушила індивідуалізм.

Таким чином, тільки подальша копітка архівна праця та історіографічні розробки сприятимуть глибшому вивченню цієї жахливої сторінки в історії українського суспільства. Завданням великого історичного значення залишається збирання письмових свідчень безпосередніх учасників подій, адже з їх втратою низка питань залишиться без відповіді.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Ісакова Н. П. Історіографія проблеми Голодомору 1932-1933 рр. в українській і зарубіжній літературі. Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/2243/1/Isakova.pdf>
2. Рукописний фонд навчально-наукової лабораторії історії та етнології Східного Поділля, фонд 1: Вінницька обл. (Далі: РФ ННЛІКСхП)
3. РФ ННЛІКСхП. Ф. 1: Вінницька область. Оп. 8. Спр. 35: Голод. 40 арк.
4. РФ ННЛІКСхП. Ф. 1: Вінницька область. Оп. 14. Спр. 77: Звіт з етнографічної практики: «Голодомор в 1932 – 1933 і 1946 – 1947 роках в м. Вінниці. Спогади очевидці». 24 арк.
5. РФ ННЛІКСхП Ф. 1: Вінницька область. Оп. 19. Спр. 45: Звіт з етнографічної практики: «Голодомор в 1932 – 1933 і 1946 – 1947 роках в м. Гнівань». 27 арк.
6. РФ ННЛІКСхП. Ф. 1: Вінницька область. Оп. 26. Спр. 66: Спогади про голодомор 1932 – 1934 років у селі Рахни-Лісові Шаргородського району Вінницької області. 19 арк.
7. Національний музей Голодомору-геноциду. Рукописний фонд навчально-наукової лабораторії історії та етнології Східного Поділля, фонд 1: Вінницька обл.: Режим доступу: <https://holodomormuseum.org.ua/>

Білоус Оксана

ХРОНІКА КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ ВІННИЧЧИНИ 1933-1941 РР. ЗА МАТЕРІАЛАМИ ТОГОЧАСНОЇ МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ

До сьогоднішнього дня українці прийшли з великими прогалинами у своїй історичній свідомості. Особливо це стосується знань про нашу культуру в ХХ ст. Безліч історичних документів знищено безповоротно. Багато фактів нам невідомо.